

סיסמאות וכלכלה

יצחק טריא

לבטלם אוטומטית. הנחה סמוייה זו תלושה מן המציאות. נהפוך הוא — אפשר לומר כי דוקא המעבר משיעבוד קולוניאלי לעצמאות מדינית מלווה זעזועים, וספק אם יביא במהרה התפתחות כלכלה לאומית שאיזונה טוב יותר, קצב פיתוחה המהיר מובטח יותר וממילא רווחת תושביה ודאית יותר — מאשר בתנאים של טרום-עצמאות.

הטענה המרכזית של "התבונה המקובלת" נגד כלכלות קולוניאליות היא כי כלכלות אלה מע-בירות סכומים ענקיים כרווחים קולוניאליים למדינות האם. במונחים כלכליים פירוש הדבר, שסך המקורות הריאליים, סחורות ושירותים המוזרמים לפיתוחה הכלכלי ולקידומה הסוציאלי של הכלכלה הקולוניאלית מארצות חוץ ובעיקר מארץ האם המשעבדת, קטן יותר מן הסכום שמו-רימה הכלכלה הקולוניאלית כרווחים לכיסי ארץ האם. הדוגמה המובהקת לאי-נכונות טענה זו היא פורטוריקו; עד היום אין היא מדינה עצמאית וגם אינה חלק אינטגרלי מארצות-הברית. למעשה היא מושבה, וכבכל מושבה יש בה מפלגה התובעת עצמאות. אולם בכל בחירות לבתי המחוקקים או למשרת המושל זוכים הללו התומכים בהמשך המצב הקיים, כי הציבור יודע היטב, מי מורח את לחמו בחמאה, ומי מאפשר הגירת כוח-אדם עודף ליבשת, ועוד. לו יכלה פורטוריקו להשיג עצמאות ללא הפסדים כלכליים, ברור שהתמונה הפוליטית היתה שונה.

אבל זוהי דוגמה קיצונית, ולגבי ארצות אחרות לא בנקל אפשר להוכיח את הדבר. שכן בחלק ניכר מהמושבות נעשה בעבר פיתוח כלכלי מסוים וחלה עליהם ברמת החיים, דבר שספק אם התאפשר מהצבר מקומי, וקרוב לדאי שבחלק ניכר מן המושבות, הזרימה נטו היתה לכיוון המושבות, על-ידי השקעות והוצאות מנהליות של השלטון, אם כי חברות מסחריות, בנקים מסוים ימים וחברות להפקת נפט ושאר חומרי-גלם עשו

העולם כרוך אחר סיסמאות. אמצעי התקשורת ההמונית בימינו משתמשים בנטייה הטבעית לסיסמאות על-ידי חזרה בלתי פוסקת המחדירה אותן אל מתחת לסף ההכרה. זוהי דרך נוחה להרביץ דעות ברבים, מפני שאנחנו בחזקת הדיוטות בבעיות רבות הצריכות התמחות. אין רואים את הפרובלמטיקה לפרטיה ולעומקה, משום חוסר פנאי ודעת ומשום שסיסמאות, מחליקות כביכול, את הקשיים, מארגנות את הדברים בסדר ובהגיון המתקבלים על הדעת בקלות. חולשה אנושית אחרת שנאחזים בה מפני הסיסמאות היא הנטייה לראות דברים ב"שחור-לבן", בלי סיבוכים; והעיקר — הדבקות בסיסמאות חוסכת מחשבה. דא עקא, שהמציאות אינה מתישבת עם דמותה בסיסמאות; היא מלאה ניגודים וסתירות ומגמות לא אחידות ולא ברורות.

כך הן, למשל, כמה סיסמאות בתחומי הכלכלה המדינית, הטוענות כי עצמאות מדינית היא גשר הברזל שעליו עובר הנתיב המבטיח את העצמאות הכלכלית, ובדרך זו מובטחת רווחתם של העמים המשתחררים מעול אפטרופסות מדינית. אבל מסתבר כי מועט הקשר בין עצמאות מדינית לעצמאות כלכלית, ועוד מועט יותר בין עצמאות מדינית ורווחת הכלל (ואין להביא ראיה מישראל ומאילו מדינות אחרות שהן בבחינת יוצא מן הכלל הבא להוכיח את הכלל שהסיסמה הזאת כוזבת). סיסמה כוזבת זו נפוצה, בין השאר, בגלל מסע תעמולה מדיני-אידיאולוגי עצום, הניזון ממניעים מדיניים מובהקים, ומתנהל בעיקר על-ידי ארצות הגוש המזרחי, אבל גם על-ידי כל הארצות שהשתחררו זה מקרוב, שהרי בלעדיו כל פעלם כאילו לשווא. מסע תעמולה זה אינו מעוגן כלל, ברוב המקרים, בעובדות בדוקות.

ההנחה הסמוייה בסיסמה זו היא כי כלכלה בלתי עצמאית, משועבדת או קולוניאלית, בלשון בוטה, סובלת מחסרונות שעצם שינוי מעמדה יכול

הקולוניאלית משתעבדות המושבות למערך כלכלי גדול יותר, ולכל מושבה מוקצה במערך זה מקום מוגדר על-פי עקרונות כלכליים ושלטוניים. מקום מוגדר זה, לפי הדעות האלו, הוא נחות, והמושבה נקבעת בדרך כלל כמקור לחמרי גלם מינרליים או חקלאיים, וממילא נהיה המקום הזה מכשיר יעיל לניצול קולוניאלי, משק התלוי בענף אחד נוח להיפגע, והתלות בין המושבה למדינה-האם גוברת. (מי שלמד כלכלה יודע שאחד החסרונות של כל התמחות בייצור היא התלות ההדדית הרבה בין החלקים המתמחים, אם כי גם יתרונותיה לא מבוטלים.) ההנחה הסמיוייה היא כי במעבר לעצמאות ינותק חבל הטבור הזה הקושר את המשקים, על-ידי תנופה לפיתוח ענפי משנה; למשל: הארץ המגדלת כותנה בשביל ארם-האם, תייצר עתה גם את הבדים.

לזה יש להעיר שתי הערות — מבחינה אמפירית ומבחינה עיונית. מבחינה אמפירית — רוב משקי הארצות שהשתחררו לא נעשו תלויים פחות מאשר לפניים. יתרה מזאת, קצתם נלחמים בכל מאודם לשמור את הקשר למדינה-האם; מדינות החבר הבריטי, למשל, נהגות מיחס מועדף בשוק האנגלי ואינן ששות לוותר עליו לאחר קבלת העצמאות. יתר על כן, מאחר שכורשן לפיתוח תעשייתי מוגבל, הרי ההתפתחות האופינית היתה הנסיון להגדיל במידה ניכרת את תפוקת הענף הכלכלי החשוב והמצוי (כלומר, הענף שפותח על-ידי הקולוניזטור הזר), דבר שגרם למשברים בין לאומיים והפסדי הכנסות, וממילא להמשך התלות המשקית. מבחינה עיונית יש להעיר שלא תמיד נעשתה חלוקת עבודה זה רק מתוך נצלנות קולוניאלית הקובעת חלוקת עבודה מסויימת ללא בסיס כלכלי. קרוב להדאי שלעתים קרובות היא מיוסדת על חלוקת עבודה כלכלית נבונה מתוך הישענות על טכנולוגיות קיימות ותנאים גיאוגרפיים ואקלימיים מתאימים. מכאן שביטול חלוקת העבודה הבין-לאומית איננו מבטיח אוטומטית גאולה לעולם, ולעתים אפילו לא גאולה למדינה הקולוניאלית שנשתחררה. אין בטחון כי מי שקנה בעבר בד אנגלי מכותנה מצרית, יקנה עתה את

"רווחים שמנים" באזורים אלה. לשון אחר — ייתכן שמדינת האם הוציאה מהמשק יותר מן הראוי או מן הרצוי, אך האפשרויות להוציא רווחים כאלה נוצרו לעתים על-ידי זרם גדול של השקעות למושבות. מעטות המושבות שנוצלו בצורה פשטנית כפי שהסיסמאות ה"מתקדמות" מבקשות להוכיח, אולי כמה ממדינות דרום אמריקה, שנוצלו בידי חברות אמריקניות, וכמה מארצות מזרח אירופה לאחר המלחמה, שהרוסים כפו עליהן הסדרי חליפין נצלניים. גאנה, למשל, זכתה לעצמאותה ב-1958 כאשר לרשותה רורבות מטבע-חוץ וזהב של כ-500 מיליון דולר. הבריטים, כמובן, זיכו את גאנה ביתרות "חוף הזהב". היום, עדיין יש לגאנה רשמית רורבות של 100 מיליון דולר — אבל גם חוב חיצוני של כ-600 מיליון דולר, בעוד שב-1958 היה חובה החיצוני כמעט אפס. כנגד זה, כמובן, היה פיתוח בעל תנופה רבה יותר מאשר בזמן האנגלים, אך בחלקו היה זה פיתוח לא מאוזן, שחלקו מפעלי ראויה שערכם הכלכלי מפוקפק. (לא מקרה הוא שבגאנה, לאחר הדחת נקרומה, עוסקים בבדק-בית כלכלי כדי לבור את הבר מן התבן הכלכלי שגיבב נקרומה.)

מן הסיסמאות המקובלות מתבקשת המסקנה הברורה, שמעצמאות מדינית צריכה להיות כרוכה בהגברת זרם הון מחוץ-לארץ, שהרי אם רוצים לקיים את רמת המחיה ואולי אף להרימה במקצת אגב פיתוח מזורו, מן ההכרח לגייס מקורות חוץ. כלומר, המאמץ צריך להיעשות בלי השקעות נרחבות מהצבר מקומי. שהרי פיתוח פירושו מכונות, ציוד עבודה וכו', והללו אם הם באים ממקורות פנים, יביאו לידי הורדת רמת המחיה, שכן יבואו על חשבון הצריכה. כל המסתכל סביבו בעולם המתפתח לא ימצא כי אכן כך הם פני הדברים במציאות. הון מועט מדי זורם מן החוץ, וממילא ההצבר המקומי קטן מדי, רמת המחיה שוקעת או קופאת, ומערכת הייצור ספק אם מתרחבת כלל.

הנחה שניה, קריטית, במסכת ההבחנות בין כלכלות קולוניאליות לעצמאיות היא שבכלכלה

להקמת תעשיות, ובמשמע — שיעבוד נצחי של המשק למבנה הקיים.

יש בהערה זו הגיון מסויים. אולם בראותנו אילו תעשיות כושלות מקימות ארצות מתפתחות לא-חר שהשתחררו ותחת איזה מחסה-מכס מתחבאות תעשיות אלה, לא בנקל נוכל להחליט מה טוב יותר, אלא אם כן עצמאות פירושה אוטרכיה ברמת חיים נמוכה הרבה מלשעבר. (מפעלי פל-דה ראוותניים ומפעלי הרכבה כושלים הקימו לא רק בישראל).

כנגד הסיסמאות היפות בדבר ניתוק הכבלים עומדת המציאות העגומה של הכלכלות המתפתחות לא-חר שקיבלו המדינות עצמאות פוליטית. הניתוק מארץ האם נעשה אך לעתים רחוקות בתחום הכלכלי, ולכן כושר התמרון הכלכלי של-הן נמוך. חוסר אפשרות ודעת לגייס משאבים מקומיים, לאומנות קולנית הדוחה את משקיעי החוץ, שהסיוע הבינ-ממשלתי איננו שקול כנגדה, והוא המתקבל לעתים קרובות בתנאים פוליטיים שהאדמיניסטרציות הקולוניאליות לא היו מוכנות לקבלו, ונמצא שערך העצמאות הפוליטית מבחינה כלכלית בטל בששים.

מאחר שהכושר האדמיניסטרטיבי בזמן הראשון לאחר השחרור נשען על הרבה רצון טוב, מעט דעת ומידה ניכרת של שחיתות, הרי רמת הניהול האדמיניסטרטיבי של המשק יורדת ירידה תלולה לעומת התקופה הקולוניאלית. ירידה זו המורה יותר ככל שהקרע עם המדינות הקולוניאליות הוא פתאומי יותר, או מלווה התנגשויות פוליטיות ואף מזויינות. וכדי לספק כמיהות מובנות (אם כי בלתי מוצדקות מבחינה כלכלית) של גילויי עצמאות, מבוזבו חלק ניכר מן הסיוע החיצוני ומן ההצבר הפנימי על מפעלי ראווה חסרי שחר וחסרי ערך כלכלי מידי — בתי-מלון ללא תיירות ממשית, ארמונות מפוארים לנשיאים, כש-האומה יושבת בבקתות חימר, איצטדיונים ללא ספורטאים, שירותים עירוניים מודרניים כביכול בעיר הבירה שאינם נשענים על כושר ארגון או ביצוע של ממש, בניגוד משוועת לשימוש הגיוני במעט היכולת המצויה; לעתים גם צבא

הבד במצריים, הן בשל רמתו, הן בשל מחירו והן בשל המוניטין שלו.

כל מי שעקב אפילו ברפרוף אחר מאמצייהן הבלתי פוסקים של מדינות אפריקה ומושבות צרפת לשעבר להוסיף להיות סמוכות על שולחנה של צרפת ועל ידיה גם על שולחן השוק המשותף, באמצעות "הסכם יאונדה", יבין את הקושי בטי-עון זה. להיפך, אחד הגורמים, אם כי לא הגורם העיקרי בין הגורמים הכלכליים שמנעו בש-עתו את צירוף בריטניה לשוק המשותף היה אי-רצונן של מדינות השוק להעניק למושבותיה לשעבר באפריקה אותו יחס מועדף שהוצרכו מאונס להעניק למושבות צרפת. וראוי לציין שה-מדובר הוא גם בויתור מדעת על מידה מסויימת של עצמאות. הבנק המרכזי של מדינות אפריקה המרכזית, למשל, הדוברות צרפתית, שוכן עד היום כבוד ברחוב קלבר בפריס, ולמעשה אינו אלא מחלקה של "בנק די פראנס", והיטב יודעים מנהיגי מדינות אלה מדוע לא כדאי להעבירו אי-לשם ביבשת.

טענה אחרת, פחות כבדה, המובאת לעתים קרובות, היא כי המדינה המשעבדת מחזיקה את המושבה כשוק אכסקלוסיבי לעצמה. אולי היה דבר זה נכון לגבי מוצרי ראווה מסויימים בימי השפיע של השלטון הבריטי בהודו. הבריטים במושבותיהם נקטו בדרך כלל מדיניות של שוק פתוח, ולו חלקית, מתוך הנחה כי עצם פיתוח השוק יהיה טוב גם ליצרני בריטניה — ויזכחו הונג-קונג, סינגפור, בורמה ושאר מושבות שבהן היה מקום לפיתוח שוק צרכני מלכתחילה, ואפילו פלשתינה (א"י). ואולם הטוענים כי המושבות התרוששו משמיטים את הבסיס לטענת השוק האכסקלוסיבי שבפיהם. שהרי אם ירושש השלטון הקולוניאלי את האוכלוסיה, ידלדל ממילא את הפוטנציאל השוקי. ואם החשש הוא שהשלטון הקולוניאלי מאפשר יבוא מועדף וזול למושבה, הרי נהנים מכך התושבים, אם יש להם הכנסות כלשהן. לטענה שניה זו משיבים שאם אמנם כן הוא, פירוש הדבר, כמו בארץ-ישראל המנדטורית, יבוא חופשי וזול מכל העולם, קשיים עצומים

לצורך הענין אפשר לחלק את עשרים שנות עצמאותה של ישראל לשלוש תקופות: עד ראשית שנות החמישים, עד ראשית שנות הששים, והתקופה החדשה שקוויה הראשונים מסתמנים עתה.

ישראל, למרות הקרע החריף עם השלטון הקולוניאלי, ומלחמת העצמאות לאחריו, סבלה אך מעט ממארות המעבר האופייניות להרבה ארצות משתחררות. בתקופה הראשונה, בראשית שנות החמישים, שהוגדרה כ"תקופת הכלכלה ההירור-אית", נסתיימה מלחמה (מלחמת השחרור), הגיעו כ-60% מכלל העולים לישראל, הוקמה אדמיניסטרציה וניסו לעשות הכל מתוך אמונה תמימה ב"כלכלה הירואית". לא ייפלא שנתגלו כל סימני המחלה המתגלים בכל מקום: חוסר כשרון אדמיניסטרטיבי, מינהל בלתי תקין (אם כי לא מושחת), פער גדול בין הציפיות של האוכלוסיה לאחר העצמאות המדינית ובין המציאות הכלכלית, ירידה ברמת החיים, נטייה למפעלי ראוות, קיצוב, שוק-שחור, ואכזבה עמוקה ראשונה מיכולתנו בתחומי המשק והחברה. לזה ניתוספו סיסמאות רבות כגון "סוציאליזם בימינו", שלא שינו כלום במערב החברתי הישראלי, אך סייעו בידי דמוגים בפוליטיקה הפנימית ולהרתעת משקיעים רבים מבחוץ בראשית שנות המדינה, משקיעים שרצו אולי לעזור למדינת היהודים הצעירה, אך בשום פנים לא רצו לבצר בה את הסוציאליזם — לא בימינו ולא באחרית הימים. ברבות הימים בגרנו. ישראל, שלא כארצות רבות, מאלג'יריה ועד אינדונזיה, בניכות הרציני הראשון שלה עם המציאות הכלכלית האכזרית, בשלהי 1951, התנערה מחלומותיה הורודים, התלושים מן המציאות, ומאכזבותיה האפורות ומורטות העצבים, והחלה לטפל בבעיות המשקיות בשיטה המקובלת — מן המסד אל הטפחות. וראה זה "פלא": בעוד שבתקופה ההירואית סמכו על נסים שלא נתגשמו, הרי בתקופת הבינוי שבאה לאחר-מכן, שעמדה בסימן יום-הקטנות, ואף בתקופה של מתיחות בטחונית קשה ומלחמה אחת (מערכת סיני), אירע מה שאפשר לכנות "הנס

ראווני מצוייד בנשק יקר העולה הון תועפות ללא כל תפקיד צבאי (אם כי לעתים תפקיד פוליטי לא רצוי). כך מבוזזים משאבים כלכליים ומרעים את התנאים לעומת התקופה הטרור-קולוניאלית, לפחות לזמן הקרוב. רשימת האיגודים (קונסורציה) הצצים כפטריות, בדרך כלל בחסות הבנק העולמי, כדי "לבחון תכניות פיתוח ובעיות חוב חיצוני". היא רשימה מוסמכת של דוגמאות לעצמאות פוליטית עם מפולת כלכלית שלמה או חלקית. תחילה היה אחד להודו. כיום כבר מצויים כיוצא בו לאינדונזיה, גאנה, ציילון ועוד — מבלי להזכיר אותן מדינות שאין לרפאן אפילו בתרופות כאלו, כגון האיטי של דובלייה, גינאה של סקו-טורה, ואף אלג'יריה, שחצי כוח-העבודה שלה מובטל, ואילולא תמיכת צרפת, המעצמה הקולוניאלית לשעבר, היה מצבה אף גרוע יותר.

להסיר טעות: אין כוונתנו לשבח את הקולוניאליזם ולבטל ערך העצמאות הפוליטית. כוונתנו רק להפשיט מעט את הסיסמאות הנדושות ממחלצותיהן. מרוב חיזור אחרי סיסמאות שמאלניות מדומות ונהייה לעבר העולם "השלישי", נוטים רבים וטובים להתעלם מן המציאות. על רקע זה לא ייפלא כי ישראל מוצגת כ"אור לגויים" בתחום הפיתוח, אף כי גם היא איננה דוגמה מושלמת של פיתוח לאחר מתן עצמאות. אולם אין ספק שבניגוד להרבה ארצות מתפתחות הביאה העצמאות הפוליטית בישראל התקדמות כלכלית מהירה. ואף כי יש המהרהרים אחר כמה מן הדברים שנעשו, הרי אין אזרח ישראלי מיושב בדעתו שיפקפק כי אכן הושג הרבה מאד. יתר על כן, אם כי גם במדינת ישראל ניכרו כל מחלות הילדות והכשלונות הבאים עם שיכרון העצמאות, ומאמונה תמימה בכל-יכלתם של תנאי עצמאות — והאכזבה המרה כאשר הציפיות הללו לא התאמתו — הרי בסופו של דבר יכולנו לקשיים, והראצ-יונאלי גבר על המיסטי ועל הסיסמאות הנבובות. נעיין עתה במקצת מן יחודה של ישראל, שלא נתפסה לסיסמאות הנדושות אלא הלכה בדרכה שלה, ונתמזל מזלה וסכומים ניכרים של סיוע עמדו לרשותה וכוח-אדם שרמתו גבוהה יחסית.

נים לפתרון הבעיה היו בכיוון של מכסות ייצור, סובסידיות, וכו'. מגמה זו שונתה בהדרגה בראשית שנות הששים, כאשר מנהיגיה וראשיה של החקלאות הבינו כי פירושה של מדיניותם הוא צמצום רב של כוח-העבודה החקלאי, שכן גידול הפריזון ידביק את הצריכה במהירות. לפיכך פנו בכושר הסתגלות רב אל יצוא חקלאי מוגבר, מואץ ומודרני. בדרך זו השתלבו במאמץ הכללי של המשק ליצוא, וגם היטיבו עם החקלאות. התוצאה היתה שהיצוא החקלאי התחיל להתגוון, מפרחים ועד אבוקדו, התרכו בענפים שיש להם יתרון לגבינו (וצמצום ענפים חסרי יתרון כגון יצוא הביצים). התוצאה בלי ספק תהיה מהפכה בחקלאות, מעבר לחקלאות המכוונת יותר ויותר לצרכי השווקים הבינ-לאומיים, וברור שעד סוף עשור זה גראה ברכה רבה במעשי ידינו.

בתעשייה התחולל תהליך דומה. התיעוש התחיל מאוחר יותר ועל בסיס פסי ומקצועי צר יותר. מאמצע שנות החמישים נעשה בקצב מזורז, מתוך תודעה תעשיינית גוברת בקרב משרדי הממשלה ובחלק מהציבור, אם כי לא תמיד מתוך מחשבה תעשיינית לזמן ארוך. בדרך הטבע, וכדרך ארצות מתפתחות, התרכזו בתעשיות קלות ופשוטות או "יהודיות". השיקול הכלכלי לא היה המכריע ועל כל פנים לא אמת-המידה היחידה. בולמוס העשייה היה הקריטריון החשוב, ולעתים, בשנים הראשונות, יותר משהיר לנו תעשיינים, היו לנו "עשיינים", שלא פעם הכשילו את המשק והממ"שלה. ואף-על-פי-כן היתה התוצאה חיובית. קמו תעשיות רבות, קצתן לשעתן בלבד, שהקנו הרגלי תיעוש, פיתחו הלך-מחשבה של חברה תעשיינית וגישה מינהלית מודרנית הכרוכה בתיעוש נרחב, שמשכה כוח-אדם מתאים ואף קבעה יעדים לבתי-הספר הטכניים הגבוהים והבינוניים עם פרנסה מובטחת והתמחות למסיימיהם. תנופה ראשונה זו לא פתרה את בעיית התיעוש בארץ. כפי שאמר לא מכבר מנהל בכיר באחד הקונסרנים הבנק-איים: "החקלאות הישראלית היא של המאה העשרים, התעשייה של המאה התשע-עשרה...". התעשיות קצתן סובלות מחסרונות קלאסיים:

הכלכלי הישראלי". באה צמיחה כלכלית מהירה, התרחבות והתגוונות הבסיס הכלכלי, ועלייה מהירה, אולי מהירה מדי, של רמת-החיים.

"נס" כזה איננו אופייני או מיוחד לישראל או ליהודים, וכמוהו התרחש בכמה וכמה ארצות — יאפאן, גרמניה המערבית, איטליה, פורמוזה, במידת-מה ביוגוסלאוויה, ועוד. ה"נס" הוא תולדה של גישה פראגמטית לבעיות כלכלה ושילוב מוצלח של תנאי צמיחה הכרחיים בתוך שפע יחסי, כלומר, כמות מספקת של הון, כוח-עבודה מאומן יחסית, ושימוש נבון בשני אלה בתקופה של כמה שנים רצופות עד שההשקעות מניבות פירות.

בעיותיה האופייניות של ישראל בסוף שנות החמישים וראשית שנות הששים בעצם אינן כלל בעיות של ארץ מתפתחת אלא של מדינה מערבית מפותחת. טול, למשל, את החקלאות: בסוף שנות החמישים הגיעה החקלאות לנקודת רוויה בייצור ולמשבר. בתקופה ההירואית והעלייה ההמונית סבלנו מקיצוב, ומחסור במצרכים אלמנטריים. בהגיון שקשה למתוח עליו בקורת הושם באותה עת הדגש במאמץ כביר ליצירת מזונות פשוטים והכרחיים — ירקות, פירות, מוצרי חלב ולול וכו', וזה הצליח למעלה מן המשוער. הואיל והחקלאות בארץ-ישראל וגם בישראל היא הסקטור היצרני המתקדם ביותר, הותיק ביותר, ובעל כושר טכנולוגי רב וכוח-הסתגלות מיוחד במינו, ובהיותו גם קבוצת לחץ בלתי מבוטלת, השיג את הכ-לים למיצוי כושרו זה (מכונות, מים וכיו"ב). וזאת לזכור, כושר טכנולוגי זה אינו רק נחלתם של ותיקי החקלאות, אלא הוקנה גם לחקלאיה החדשים של ישראל, מהם אנשים הבאים הן ממקצועות לא-חקלאיים והן מאזורים נחשלים בעולם מבחינה חקלאית. לו רצה העולם ללמוד משהו מנסיון ישראל, הרי כאן כר נרחב — אולם ספק אם בארצות מתפתחות רבות יש הדחף הדרוש ללימוד כזה.

התוצאה של זינוק מוצלח זה היתה, כאמור, שבסוף שנות החמישים סבלה החקלאות מעודף כושר הייצור וממשברים קשים. הנסיונות הראשו-

ישראל, שמתכונתה החברתית היא כזו של הדמוקרטיה המערביות, סבלה זמן רב מאי יציבות המחירים והמטבע. הדבר הזה הוא תולדה של איגוד מקצועי חזק וקופות ציבוריות שאינן מתרסנות בנקל. אולם תהליכים אלה לא הצליחו בסופו של דבר לפגוע בבינוי המשק הישראלי והעברתו מפסים פרימיטיביים למדי בתקופה שלפני העצמאות לפסים מודרניים יותר כיום.

ביסודו של דבר כמעט לא סבל המשק ממחלות הארצות המתפתחות. הארץ לא לקתה בלאומנות החולנית המבקשת עצמאות בכל התחומים, לא בחוסר כשרון ללמוד משגיאות של עצמו ושל אחרים ולא בחוסר האפשרות להשתחרר ממוסכמות ומסיסמאות.

בסקרנו את שנות המדינה שהן שנות הדיקולורניזציה בעולם, רשאים אנו להתברך שאין אנו ככל הגויים שהשתחררו, שרק מעטים הספיקו או הצליחו לעשות מה שעשינו, ולא מפני שהאימפריאליזם אהד אותנו יותר, ולא מפני שהתנאים הבסיסיים של פלשתינה המנדטורית היו שונים באורח מהותי, מתנאי ארצות אחרות ששוחררו מעול הבריטים או הקולוניאליסטים האחרים; אלא מפני שאנחנו, העם היושב בציון, היינו שונים, ובמקרה זה נוכל לומר בפה מלא כי אנו, במובן הצר, "אור לגויים". אבל, כמובן, זהו אור שבמקרים רבים אינו זרוע לגויים הזקוקים לו, מאותן סיבות אוביקטיביות וסוביקטיביות שמנינו קודם.

א. הן יכולות לשרת באופן כדאי רק את השוק המקומי ולפעמים אף לא זאת אם אין להן הגנה במידה לא סבירה. ב. "כולם חכמים", כלומר, כל הארצות המתפתחות, אם כי בפיגור-מה ואולי בפחות כשרון, מגסות לחזור על השגיאה הישראלית ולהקים אותן תעשיות — טכסטיל, צמיגים, חמרי בנייה פשוטים, וכדומה. כלומר, השווקים הפוטנציאליים שלנו בחוץ-לארץ, ככל שהיו, הולכים ונסתמים.

מסקנה מן האמור לעיל כבר הוסקה, מדעת או שלא מדעת, וישראל עושה עתה מאמץ עז להשתלב במהפכה התעשיינית השנייה ולהצטרף לתקופה שהגיעו אליה המתקנות במדינות המערב. צירוף יעיל של כמות הון גדולה שלרשותנו עם יכולת טכנולוגית והשכלה גבוהה. התמחות בענפים מסובכים הנשענים על מדע, ביקוש עולמי גואה, יכולה להביאנו גם כאן לים פתוח יותר. כוונתי לתחומים שהכל דשים בהם: אלקטרוניקה, אופטיקה, כימיה עדינה, פרמצבטיקה, מכשירי רפואה, כלי טיס, אופנה וכו'. תהליך זה נמצא עתה בעיצומו, אם כי עדיין לא חדר לכל המוחות ולא תמיד הוא ניתן לביצוע על-ידי הדור הקשיש של המנהלים והטכנאים (ואין צריך לומר המדיינאים), וקרוב לודאי שתהליך זה יהיה סמוך עוד כמה שנים על שולחן המדינה. הממשלה שנכוחתה ברותחין נזהרת בצדק בצוננין ואיננה דוחקת את הקץ.